

## Több nap mint kolbász – a gasztronomikus történetírás

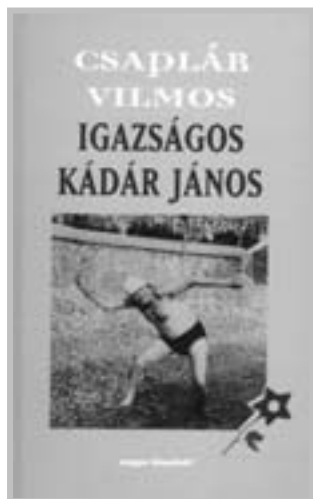
CSAPLÁR VILMOS: IGAZSÁGOS KÁDÁR JÁNOS

„Egy barátom feleségének a nagymamája egyszer (többször) azt mondta: »A szentgáli kolbász a legjobb a világon!«! Nem szóltam semmit. Vagy talán éppen beszéltem. Mintha meg se hallottam volna, a néni sokat fecsegett. Azóta meghalt. Ő ott van, ahol van. Én itt vagyok. Szentgál Magyarországon, Veszprém megyében található. Sohasem jártam Szentgálon. Nem ettem még szentgáli kolbászt sem. Viszont ha kolbászt eszem, mindig összehasonlítom az ízét a szentgáliével, és megállapítom, hogy az jobb. Így lett a szentgáli kolbász utánozhatatlan, páratlan, egyetlen. Holott nagymamából is, belőlem is, Szentgálból is sok van. Amúgy.” – olvasható *Semmit, örökké* című Csaplár Vilmos-könyv rövidtörténetei között. A fenti szövegrész mind a szintagmák szerveződését tekintve, mind narratológiai szempontból érdekes lehet.

A hely(ség)név formájában előbukkanó tulajdonnév (Szentgál) és az ebből képzett minőségjelző (szentgáli) a viszonyítottság relációjában (az jobb) egyszerre válik egyedivé, egyszerivé ugyanakkor egy másik felosztás szerint átlagossá és megismételhetővé. Ezen felosztás más(ik)sága az „amúgy” határozói szerepű, mondatszói használatú partikula kapcsán felvethető kérdésben körvonalazódik. Mi az a szövegszervező eljárás, retorikai fogás, amelynek köszönhetően bizonyos kontextusban az egyből több, az egyediből általánosság válik? „...egyszer (többször) azt mondta”. Emellett feltűnő a fentebb idézett részben a beszéd, a történetmondás, valamint az ezen verbális cselekvés alapvető résztvevőire kapcsolódó grammatikai alanyok egymáshoz való viszonyának tematizálása. Ezen összefüggésrendszerben nem a kitüntetett, megnevezhető beszélőre, illetve hallgatóra (szövegre és befogadójára), hanem a viszonyítottság, valamint a tovább- és elmondás szituációjára, a szövegre terelődik a figyelem. (Ráadásul – akár

textológiai hibának, akár szerzői jelzésnek tekintjük – az idézett részben, az elmaradt belső idézőjel folytán szövegszerűen is kétségbe vonódik az első mondatban kialakult narrátori pozíció, a kettőspont utáni teljes szöveg beszélője és grammatikai alanya ugyanúgy lehet a nagymama – amikor is egy másik *néniről, énről, őrről* van szó – mint a bevezető mondat narrátora.)

A kérdés így leginkább az, hogy hogyan lesz az egyedi, kijelölő szerepű tulajdonnévből (például a Kádár János nevű „valós személy” nevéből) a történetmondás által jelölt grammatikai alany, nevesített szereplő (mondjuk az *Igazságos Kádár János* című könyv „főhőse”), mely



Magyar Könyvklub  
Budapest, 2000  
224 oldal, 1450 Ft

egy meghatározott szövegkörnyezetben a maga többszörös viszonyrendszerében válik azzá, aki.

Csaplár Vilmos új regényben ezzel a problémakörrel szembesülhet az olvasó. A könyv egyes, önálló elbeszélésként is olvasható fejezeteit (szám szerint 11-et) éppen a címbe emelt tulajdonnév és a motivikusan is ehhez köthető „kis lila virág” az elnevezés, a névadás kérdésköre mentén kapcsolja össze. A neves ismeretlen és az ismert névtelen paradox (egy időben és térben nem megvalósítható) egymásra utaltsága, kölcsönös felidéző jellege mentén kibontakozó *metatörténet* szervezi a könyv struktúráját és dolgozik bele időnként a cselekménybe.

A Kádár János által „felfedezett” lila virág névtelensége és jelentéktelensége folytán válik észrevétlenné, a „felfedező” viszont épp ellenkező okok miatt maradhat szintén inkognitóban. Híres-neves, jelentékeny személyként sokszor másnak hiszik, mint akit a neve jelöl, persze leginkább a saját közegén kívül, a környezetéből kiszakítva. A segítséget kérő Kádárt igazoltató rendőr, az ellenőrt felfedezni vélő kocsmáros vagy a buszon vele együtt utazó többi ember képtelen a két környezet összeegyeztetésére, elemeinek megfeleltetésére, abban a kontextusban, amiben mozognak, a szó viszonya az általa jelölt fizikai entitáshoz csakis a közvetlen megfeleltetés lehet. „Mikor a busz végre megérkezett, Kádár János is fölszállt rá. A már fönülők közül néhányan rápillantottak az újakra, Kádár Jánosra is. Na nézd csak, gondolta egyikük-másikuk, ez az ember mennyire hasonlít a Kádár Jánosra! Persze eszük ágában se volt, hogy gyanakodjanak, mert mit keresne a Kádár János egy buszon? Kádár János legszívesebben rájuk mosolygott volna, hogy igen, én vagyok az, jó utazást, utas elvtársak, de nem tette, mert ha hagyja, hogy felismerjék, kiderül, hol van, s utána jönnek a testőrök.” (10.)

Az onomasztikában a tulajdonnevek köznyelvi és poétikai használata közötti megkülönböztetésben mindez úgy fogalmazódik meg, hogy míg a nyelvi megnyilatkozások a *denotáció* (a szó kapcsolata a tárgyhoz) és a *szignifikáció* (a jelölő kapcsolata a jelölthöz) kettősségével írhatók le, addig a köznyelv a tulajdonneveket leginkább denotatív megjelölésre tartja fenn.

„Az irodalomban viszont a tulajdonnév – fogalmaz *Poétika és onomasztika* című tanulmányában François Rigolot – [...] feltöltődhet jelentéssel; ilyenkor a referens hátterbe szorul, hogy a jelölőnek a jelölthöz való viszonya hangsúlyozódjék.” Az onomasztikus olvasat így annyiban nem pusztán referenciális, hogy realitással való megfeleltetés módja többértelművé válik és egyúttal kétségbe vonódik a tulajdonnév szemantikai egyértelműsége. Az azonosítás logikai műveletéről a hasonlítás retorikai mozzanatára vált a szöveg. Kádár esztergomi „civilátogatása” alkalmával a párttitkár jól megnézi magának az illetőt, de mint kiderül „A Kádár Jánosnál kisebbnek látta, elnyűtt volt az arca, mondhatni, bamba. Szó, ami szó, hasonlított.” Majd miután, hogy jobban gondolkodhasson „snellben elfütyülte a Rákóczi-indulót”, a biztonság kedvéért felhívta régi barátját, a Kádár-testőrség főnökét és amikor tőle megtudta, hogy Kádár otthon fekszik betegen, újra megállapítja: „hogyan van ilyen, hasonlít”. (90–91.)

A biografikus elemeket hangsúlyozó, referenciális olvasatot megkönnyítő beszédmód és történetbonyolítás így a név, elnevezés, felismerés problémaköre mentén nem működteti, illetve alkalmazza a hasonlóság retorikai műveletét, hanem sokkal inkább tematizálja az illetén szövegszerveződést. Azonban míg az *Igazságos Kádár Jánosban* mindez a történetmondás részeként cselekményszervező elemmé vált, addig ugyan ezen problémakör Csaplár egyik korábbi regényében, a *Gyermekkor, földi körülmények között* címűben leginkább egy teoretikus, „metázó” nyelvhasználattal párosulva, fo-

lyamatos reflexív viszonyban áll a (szintén a kommunizmus időszakához kapcsolódó) történettel és annak előadásmódjával. „Az embernek van egy Gézája – olvasható a könyv szerzői fülszövegében. Ez a Géza egyszer csak föltűnik (olykor kis g-vel), s mintha eltűnne, de nem tűnik el. [...] Mert a Géza szállodaportás. És világotuzó. [...] A regény elbeszélője ezzel a Gézával áll világotuzó-ellenőri kapcsolatban. Le-lecsap a Gézára, hogy az merre jár, izgalmában pedig mesél a Gézának, gézázik.”

A *gézázás* mint narratológiai kategória valakinek, valaki által történő elbeszélésének a helyettesítője, annak a közegnek az elnevezése, amelyben a különböző történetelemek találkoznak, a szöveg erőtere. („A gézaidő és gézater végtelenül terjeng benem...”, „Ez az erő, ami hajt, ez érdekes. Ami engem hajt meg ami a Gézát hajtja.” *Gyermekkor, földi körülmények között*. Ferenczy, Bp., 1994. 40., 6.)

A képlékeny nyelvterületet uralni kívánó, kijelölő elnevezés eszközeként a tulajdonnév azonosító szerepe elhalványul, használata bizonytalanná válik, beleolvad a narratívába, „a gézázás bármilyen lehet, mert körbeér”. Kádár János neve részben hagyománytörténeti szituáltságánál, részben pedig a kisebb elbeszélések szereplőjének megjelölőjeként a helyettesítés, illetve azonosítás elbizonytalanításával válhat a felidéző hasonlítás eszközzé. Azonban elsősorban nem önmagára, az általa kiemelt jel tárgyra hasonlít, hanem az ily módon lezajló megnevezés nyelvi formájára emlékeztet. A Kádár Jánost igazoltató rendőr nem ismer rá az előtte álló személyre, így képtelen a névvel való azonosításra, ugyanakkor felismerve magát a nyelvi szituációt (beszédhelyzet van!), körbelövöldözi nevekkal az előtte állót. „– Szóval maga olyan helyen tartózkodik általában ([...]), ahol nem kell igazolnia magát, mert mindenki ismeri? – Pontosan. – Kádár János belenézett a rendőr szemébe, szinte szuggerálta. – Na ugye! Remélem most már tudja, ki vagyok? – Maga a Napóleon. – Napóleon? – Nem értette hirtelen Kádár János, hogy mire akar a törzsőrmester célozni ezzel. – Én meg a Puskás Öcsi vagyok. Kádár János elnevette magát. – Nana! Ő mint katonaszökevény be se léphet az országunkba. [...] Közben azért jobbnak látta, ha úgy mosolyog a törzsőrmesterre, mint ahogy a televízióban és az újságok fotóin szokott. – En vagyok a Kádár János. A rendőr rögtön rávágta a választ erre is: – Akkor én meg a Nyikita Szergejevics Hruscsov! – Kádár János mosolyától végképp biztos lett a dolgában. Ha valaki ilyen jól utánozza a Kádár Jánost, az alighanem tényleg személyi igazolvány nélkül éldegél. Valahol. Egy zárt helyen.” (15–16.)

Az ismert történetalkotó elemek (találkozás, megnevezés satöbbi) és az ezek részeként tematizált hasonlósági reláció (úgy viselkedik, beszél, mint ...) olyan kölcsönös felidéző viszonyban állnak egymással, akár a Kádár-név és a kis lila virág. Ugyan úgy nem ismeri fel a rendőr Kádár Jánost, mint ahogy ez utóbbi sem ismeri a kis lila virágot („... szégyellte, hogy ők kommunisták, beleértve a feleségét és a testőreit is, képtelenek felismerni egy kis virágot”). Mégsem feleltethető meg egyik a másikkal, miként a név sem azonosítható maradéktalanul (nyelvi és társadalmi helyzetétől függetlenül) a viselőjével. Kádár János neve a leggyakoribb kontextusától (ami Stanley Fish szerint a legáttetszőbb, szó szerinti használatával egyenértékű) elszakítva csak a tulajdonnévnek megfelelő azonosító és egyedítő funkcióját őrzi meg, de függetlenedik a korábban megjelölt tárgyatól. Az ismert, emblemikus nevek azonban mindig megőriznek valamit eredeti nyelvi közegükből és így a leggyakoribb használatuk is felidéződik minden egyes újabb tulajdonításkor. A Liszt Ferenc névre „hallgató” hőember, a Marilyn Monroe-csokibaba esetében e nevek újabb viselői legalább annyira képlékenyek, mint amennyire markánsak az általuk felidézett korábbi személyek.

Artur Danto *Metafora, kifejezés és stílus* című tanulmányában a képi reprezentáció és a nyelvi retorizáció műveletei közti viszonyról szólva különbözteti meg azt az esetet, „amikor Napóleont római császárként ábrázolják” attól, amikor egy individuumot (aki lehet Napoleon vagy bárki más) például egy római császár modelljeként használnak. Ez utóbbi esetben a modellek mint önálló reprezentációs eszközök „egyszerűen ahelyett állnak, aminek a modelljei; a modell identitása beleolvad jelöltjének identitásába. Az elvileg átlátszónak szánt modell az általa megjelenített hivatott reprezentálni, ám „ha a modell túl ismert ahhoz hogy identitása eltűnhessen – hangsúlyozza Danto –, akkor rosszul választották meg”, önmagára tereli a befogadó figyelmét. Ezzel szemben „a metaforikus átlényegítés struktúrájának egyik jellemzője az, hogy a tárgy mindvégig megőrzi identitását, és mint olyan ismerjük fel”, így épp közte és a reprezentáció egyéb résztvevői közti viszonyulás az elsődleges, vagyis „a metaforikus kifejezés helye inkább a reprezentációban (Napoleon – római császárként-ban) van semmint a reprezentált valóságban (nevezetesen, az azokat a ruhákat viselő Napoleon-ban) van” Ezért lehet hasznos a különbségtétel a reprezentáció formája, illetve a reprezentáció tartalma között. Az tehát, hogy a megviselt Fehér elvtárs Marilyn Monroe csokifigurájában Kádár Jánost keresi, a metaforikus átlényegítés szempontjából legalább annyira indokolt, mint a „hosszan tartó sivatag közeli tartózkodás” következményeivel. Végül kénytelen belátni, „hogy jelenleg nincs benne egy egészen parányi első titkár sem”. (118.)

Ha a tulajdonnevet a nyelvi reprezentáció egyik eszközének tekintjük, modellálás esetén az elnevezéssel kifejez(het)őbbé válik a viselője, általa egyedivé lesz, miként a nevenincs mongol „kocsis”, aki Tovarish Léko-ként kerül be Fehér elvtárs történetébe, mivel a hadügyminiszter oroszul beszélt hozzá („– Poigyom, tovarish Léko!”). Ha azonban Fehér elvtárs gyermekei szórakoztatására például Körösi Csoma Sándor-ra kereszteli szereplőjét (miként ezt az ugyanezen címet viselő kortárs könyv szerzője Müllner András meg is tette) a névadó személy kapcsán jóval több kérdésük lehetett volna, mint magáról a tevéfogatot hajtó mongolról. Legalább ennyire meghatározó, hogy a hőember Liszt Ferencnek titulálása a regényben egy hasonlóan emblematiszus névhez, Örkény Istvánéhoz kapcsolódik. Ezekben az esetekben – akár a rosszul megválasztott modellnél – a névadók identitása rátelepszik a nevek által azonosítani vágyott szereplőkre, a reprezentáció tartalma („Miért hívsz Liszt Ferencnek egy hőembert?”; 132.) és nem ennek formája és módja, vagyis a név és az általa jelölt entitás viszonya válik meghatározóvá (a Liszt Ferenc-ként elolvadó hőember).

Kádár János neve más-más szövegek környezetben különbözőképpen működik, főként ha nem a modellálásra, a reprezentáció tartalmára (az ezen nevet viselő történelmi személyre), hanem az ezzel a névvel illetett hasonl(ít)óságokra vagyis a reprezentáció módjára, és így a névvel kapcsolatba kerülő szövegelemekre irányul az olvasó figyelve. A Kádár János-névhez rendelődő ilyen szövegelem a könyvben motivikusan burjánzó kis lila virág, mely a történet egyes pontjain rendre felüti szirmait. A megnevezés, az elnevezhetőség mindjárt a könyv elején valamely tárgy ismeretének és birtoklásának feltételeként kerül elő. Kádár János felfedezve kertjében a kis lila virágot azt kérdezi testőrétől: „Ismeri? Úgy értem, hogy tudja-e a nevét?” (6.), majd a virágboltba ellátogatva már egyenesen azután érdeklődik, hogy „mi ennek a virágnak a neve?” (12.)

A dolgok ezen megközelítésében minimum kétféleképpen birtokolhatóak: fizikai valójukban és megnevezve. A kratüloszi megközelítés szerint létezik az igazi név, amely magának a dolognak a lényege, amit az ész felismer, a hang megszólaltat, a be-

tűk pedig jelölnek. Az ideának megfelelő értelem és jelenés az igazi név, így egyes nevek igazak, mások pedig hamisak lehetnek. A Kádár János által az ország lakosságától begyűjtött lila virág-elnevezések is tévesek, az összes névről bebizonyosodik, hogy egyik sem a kis virág *igazi* neve. „Rengetegen jelentkeznek, töméntelen sokaságú névgyűlt össze, ám minden esetben bebizonyosodott, hogy tévedésről van szó.” (19.)

Az onomasztika egyik legrégebbi forrása, Platón *Kratülosza* a számokkal való megnevezés kérdését is érinti. A szám mint megjelölés abban különbözik az igazi névtől, hogy egy viszonyrendszer részeként egy egység hozzáadásával változik a rendszeren belül elfoglalt helye, a szám értelmét ezen egység és felosztása adja. A kis virággal legközvetlenebb kapcsolatba kerülő embereknek például a két botanikusnak nincs neve, számokkal különböztetődnek meg egymástól, sorrendiségük egymáshoz viszonyítva változik. „Az ország első számú botanikusa, akit a második számú az egész műsor folyamán második számúnak nevezett, miközben magára mint első számú szaktekinetlyre hivatkozott, mindjárt a műsor elején újra elmesélte az esetét Kádár Jánossal”. (77.)

Igazi nevet, Platón szerint csak a névalkotó művész alkothat, mely ugyanarra a dologra vonatkozóan mindig ugyanaz marad, vagyis szemantikailag áttetsző, denotatív természetű. A nevek jelentésének nyelvfilozófiai problémája a jelölt és jelölő önkényes versus motivált volta Platóntól a mai napig meghatározó.

Ezen tudománytörténeti problematika felől értelmezhető az Aczél György nevű szereplőnek, a párt irodalomspecialistájának azon javaslata, hogy a névadás megoldásának érdekében „Ideológusokból, botanikusokból, nyelvészekből, esetleg írókból és költőkből bizottságot kell létrehozni, majd ez körültekintően elvégzi a feladatot. Javasoljanak azonban több nevet. Ezek közül a Központi Bizottság nyílt szavazással kiválasztja a legjobbat.” (21.)

A Kádár névnek és az ismeretlen kis virág egymásra találásának történetbeli megvalósulásából, illetve ennek onomasztikai és nyelvi, retorikai oldalának megjelenéséből adódik a könyv említett metatörténete. Mindez azonban a történet szintjén végül egy allegorikus önértelmezésbe torkollik. A Magyarország felett végigrepülő százdolláros kergető emberek nem tudván levenni szemüket e „csudáról”, mindent letarolnak, ami az útjukba kerül „még a kis lila virágokra se vigyáztak, szét is tapostak jó néhányat belőlük”. „Igaz, ekkortájt már az ország lakossága egyébként se sokat törődött a kis lila virágokkal. [...] Így aztán azt se vették észre, hogy gyérül a számuk. Száz kipusztult, jó, ha egy nőtt helyettük. Amikor Kádár János megöregedett, leváltották és meghalt, már nem találtak egyetlenegy se. Nem lehetett mit elnevezni róla.” (223.)

A kádárvirág mégis vajon nem egy olyan szóvirág-e, amely nemcsak allegorikusan a kommunizmus névtelen le/eltűnését hivatott kifejezni, hanem mint prózapoeitikai eszköz segít „beleszagolni” a retorika, a tálalás művészetét népszerűsítő gasztronomikus történetmondásba. A „kivégzések, pártkongresszusok, katonai megszállások” gazdag korszakának elbeszélhetősége Csaplár Vilmos korábbi könyveiben a „gézázás” vagy „momizás” szerzői (ön)reflexív és (ön)felmutató szólamának erősödésével társulva szövegszinten az (ön)életrajzi olvasatot elbizonytalanító narratológiai elemek túlsúlyát eredményezte, kissé öncélúvá téve azokat. A szövegek onomasztikai eljárásai is ezen prózapoeitikai megoldásoknak rendelődtek alá, a tulajdonnevesítés vagy nevesülés a történetmondás narratív mozzanatait jelölő elnevezés szolgáltába állították. Az elbeszélőn terpeszkedő Monika, Momikára átkeresztelve Momi *névalakká*, az elbeszélés narratív *alakzatává* válik. Momika a fehér lap (könyvtest), amelyen az énelbeszélő a fekete pólus (írskép). A „történet” és „emlékezet” megfelelője, az „önfelmuta-

tás/kutatás” helyettesítője, a „megragadhatóság” felidézője. „Akkora hangtalan kacagás fogadja a szavaimat, hogy ez még a Momit is elriasztja, pedig ő minden szó mögött ott van, ennek az írásnak a momizás a legbelseje.” (*Momi lába*. Pesti Szalon, Bp., 1993. 87.)

A Kádár János névhez fűződő metatörténet ezúttal a szöveg háttérében a „mese” részeként laposan és színét veszítve árválkodik, miként azok a lepréselt kis lila virág-példányok, amelyeket az előrelátók időben üveglap alá helyeztek, hogy emlékeztessék őket. Mégis mire? Persze egy letűnt korra, ennek jeles alakjaira és egy korosztály mindennapjaira. Ezen történet-fogyasztói kérdés mellett, melytől leginkább könny gyűlik a szemekbe, az *Igazságos Kádár János* felett csemegézve fel(t)ehető azé az ingyenc olvasóé is (vö. a barthes-i egyszeri, *első* illetve *újravásárlással*), akinek a tanú(l)ságtétel helyett a felidézés hogyanjára fut össze a nyál szájában.

A könyvet záró tanú(l)ságtévő mesében (ahol majdhogynem pénzről meg persze „kenyerről álmodva mindenki vízért állt sorba”) feltűnik például még egy alak vagy arcmás, ezúttal a százdollárost nevesítve. A felröppenő papírpénz „néha olyan közel került a hadonászó karokhoz, hogy föllehetett ismerni rajta Franklin Benjamins. Mosolygott a gyerekekre és a felnőttekre. Ilyenkor majdnem elkapták.” (220.) A tulajdonnév megjelenésével átveszi a korábbi „szereplő” (százdolláros bankjegy) helyét, az eddigi mondatok grammatikai alanyába belecsúszik a nevesített személyiség. („Ilyenkor majdnem elkapták.”) Így érthető, hogy végül elhagyva az országot már maga Franklin Benjamin az, aki „mindenkire kedvesen tekintett le, de senkit se választott”. (222.)

A pénz megkaparintása egyet jelentene ezen tulajdonnév, vagy legalábbis a hozzá kapcsolódó nagy történet (Amerika történetének egy fejezete) maradéktalan birtoklásával, ez pedig éppen annyira illuzórikus, mint a százdolláros szövegbeli szerepe (a kapitalista gazdagság és jólét lehetőségének felbukkanása). Az egyes birtokolhatatlan történeteknél fontosabbnak tűnnek az ezeket felidéző, meg- és kijelölő nevek, melyek így a narratíva reprodukálásának, bármikor újra- és elmondhatóságának a minimális feltételét jelentik. E tekintetben is hasznos lehet a könyv egyszerű „meséjének” a név és történet viszonyát érintő prózapoétikai összefüggéseit, valamint hagyománytörténeti tapasztalatait figyelembe venni.

A fiktív történet szereplőjének és a történelmi események alakjának egyazon névbéli találkozásával nem csupán az önazonosság bizonytalanítódik el; kérdésessé válik a hozzá rendelhető szöveg-tér megítélése is.

Esterházy Péter „nagyregénye”, a *Harmonia caelestis* – az életműben nem először – szintén nagyban érinti a tulajdonítás, a névadás és elvétel problematikáját. A *Mily dicső a hazáért halni* „esterházyasítása” ezúttal „nagyban” az egész családtörténet *el-írására* tesz kísérletet. A könyv második részét, az *Egy Esterházy család vallomásait* felvezető mottó a szerző tulajdon-névét is elbizonytalanítva éppen a regénynek a névazonosságára épülő önéletrajzi, vallomásos olvasatának kivitelezhetetlenségét intencionálja. („E regényes életrajz szereplői költött alakok: csak e könyv oldalain van illetőségük és személyiségük, a valóságban nem élnek, és nem is éltek soha.”) A nemzeti történelem emblematisz nevének történetesítésével ugyanúgy együtt jár a tulajdonnév beazonosíthatóságának szemantikai megközelítése, mint a nagy történelmi narratívához kapcsolódó prózairás kivitelezhetőségének kérdése. A *Kis Magyar Pornográfia, Akartok-e rabok lenni?* című írása a Jókaitól eredeztethető Petőfi-kultusz értelmezését adja Petőfi nevének említése nélkül mégis annak folyamatos *jelenlétével*.

Garaczi László *Pompásan buszozunk* című könyve a 70-es évek történelmi eseményeinek közegében az (ön)élet-történet egyik kitüntetett állomása a név, az aláírás („a fergeteges és grandiózus” Gé) mint az önmeghatározás egyik módja jelenik meg, az életmű kontextusától korántsem elválasztható módon. (Gondoljunk csak a szerző névváltozataira a dolmányos vérdudu-tól a garafilafin át a garaczilaci-ig, vagy a *Nincs alvás!* hátsó borítóján olvasható 33 anagrammára!)

Csaplár Vilmos prózájában a megnevezhetőség általi önazonosság elbizonytalanodásával párhuzamosan a szöveg műfaji besorolása is ingataggyá válik, illetve az egyértelmű, a próza-hagyományban „anyakönyvezett” műfaji (ön)meghatározások helyét a „tisztn rendszerbeli hovatarozásra utaló paratextuális” jelzések (Gérard Genette), az *architextualitás* szerzői elnevezései veszik át (karriertörténet, szatirikus regény, mese-regény). *A Pénzt, de sokat!* karriertörténet mottója hasonló összefüggésekre utal: „A könyvben föllelhető bárminemű hasonlóság élő személyekkel véletlen”. Vagy az *Előtanulmányok a Szép epikus korszakunk című regényhez* első részében (Kutatás: hősök), ahol is egy Kiss nevű férfi identifikációja mentén bontakozik ki a történet, melynek éppúgy részét képezi a szereplők egymáshoz való viszonyának tematizálása, miként hősné az irodalmi hagyományba való elhelyezése. (Mint kiderül apai nagyapja a magát halálra zabáló Móricz-figura, Kiss János.)

Az *Igazságos Kádár Jánosban* az egyéni lét-módnak és ennek jelölőjének, valamint a történelmi alaknak narratív egymásba játszatása a történet szintjén kevésbé, inkább a biografikus olvasatot elbizonytalanító prózapoétikai elemek tematizálásán keresztül érzékelhető. Kádár János „életrajzát” ismerők észlelhetik ugyan az ún. valós tények történetbeli feltűnését, illetve az ezektől való eltérést, nincs azonban standard és objektív, teljességgel elsajátítható személyes biográfia. Az a Kádár János nem az a Kádár János. A lazáláson kapott munkások szerint is „még mindig jobb dolgozni, mint a Kádár Jánossal szóba állni”. „Persze ők nem tudták, hogy ez a Kádár János.” Egyébként („amúgy”) valószínűleg nem viszonzónak köszönését „A faszod az elvtárs, nem én!” kijelentéssel. (13–14.) Kicsi Kejfeljancsi-elvtárs!

A „valódi” név denotatív áttetszőségét elfedi annak szövegbeli folyamatos jelölő szerepe, így az életrajzi rekonstrukciós megfeleltetéseknel talán érdekfeszítőbb a történelmi elbeszélésnek – korántsem intencionált – szerzői dekonstruktív olvasata. E két megközelítés egymásra találásának központi alakja, *figurája* a Kádár János névvel jelölt szereplő. (Ezen alternatív ábrázolásmóddal állítható párhuzamba a könyv említett azon eljárása, mely során szembesíti egymással és önmagával a pártvezető Kádár János és a Wimmer Irént meglátogató, marhapörköltet fogyasztó elvtárs alakját, környezetét. „Bárcsak, gondolják, ilyen vidám lenne a Kádár János, gondolta a Kádár János. 160.)

Kádár János vágya, a kis lila virág névvel történő beazonosítása végül mindkét tematikus, őt jellemző közegetől eltávolodva „*fejben*”, (*nyelvileg*) és önmagán belül oldódik meg. Magányos vadászata során az őzbakkal „beszélgetve”, kapja meg a korántsem ideális választ „»Figyelj, tudom, mi annak a kis lila virágnak a neve.« »Te?« »Megmondjam?« »Mondd!« »Nem lósz le?« »Nem.« »Kádárjancsivirág.« »Hogy a nyavaja törjön ki!« Fölfortyant a Kádár János. A pimasz hang, ahogy az őz kiejtette a nevét, úgy hatott rá, mintha keljfeljancsinak vagy paprikajancsinak csúfolták volna. Dühében célzásra emelte a puskáját, de a bak se volt rest, rögtön elinalt.” (63.) A Puskás Öcsi, a célozgató rendőr. Mégis miért bőszítette fel ennyire az őzbak „retorikája”, vajon nem saját magát hallotta egy (ön)magától (ön)idegen névalakkal azonosítva?

A Kádár név foglalkozásnévből képzett volta eleve szétfeszíti annak egyedítő, kijelölő szerepét, és a hun-magyar mondákból származó 'tiszttség, méltóság viselője' jelentése ellenére a történelmi események és körülhatárolásuk sem pusztán kádári munka. A kádár-korszak konstrukció, a név nem azonosítható maradéktalanul semmilyen narratívával sem. „A korszakok valójában soha nem reggel kezdődnek, így lehetséges, hogy nem is Kovács elvtársban kezdődött ez sem, hanem Szabó elvtársban, vagy egy másik Kovácsban, vagy Tóth elvtársban (belőlük sok volt), vagy Czinege elvtársban.” (24.) Egyébként („amúgy”) a Kádár János név és az általa jelölt történelmi személy (ön)azonossága (ön)maga számára is problémás; (ön)vallomása szerint: „Az én igazi nevem Csermanek János, de az illegalitásban használtam a Lupták és a Kádár nevet is. Ezt az utóbbit aztán 1945 után belügyminiszteri engedéllyel véglegesítettem.” (Kádár János: *Végakarata*. Hírlapkiadó Vállalat, Bp., [é.n.] 19.) Ez volna a platóni igazi név?

Vajon nem éppen azzal szembeült-e a Kádár János nevet viselő alak az őzbakkal monologizálva, hogy ő (a történet szereplője és egyes szám harmadik személyű grammatikai alanya) éppúgy nem azonos a saját nevével, mint ahogy a kis lila virág sem azonosítható vagy jelölhető ki maradéktalanul egy bizonyos névvel, biztosítva ezzel életképességét és maradandóságát. A megnevezéssel halhatatlannak hitt disznók vérfürdőjének története nem éppen az egyedítés és tulajdonítás megvalósíthatatlanságának legkonkrétabb példája, mely ironikusságával eleve halálra ítéli ezen próbálkozásokat? („Kimúlt és hörgő, vértől bugyborékoló kocák feküdtek mindenütt, a nyakukban a nevükkel: »Sári.« »Édes.« »Dodó.« »Falánk.« »Katica.« »Párna.« »Pepike.« »Lujza.« »Pisti.«” 188.)

A témaválasztásánál fogva anekdotikus szerkezetűnek és életrajzi elvűnek tűnő könyv egyúttal éppen műfaji sokrétűségével és „történelmi” és „szépirodalmi” narratívát együtt olvasó megközelítésével a történelem „egészéhez” hatástörténetileg dialogikusan viszonyul, ezért tematikusan sem történelmi regényként működik. Ugyanakkor mindez nem függetleníthető komoly irodalmi hagyományától az ún. történelmi mondák, anekdoták műfaji mintáitól sem. (Az ezen műfajilag hagyományozódott retorikai formulák használata – „Ennyi mindent bele tudott Kádár János egy pillantásba sűríteni.”; 59. – gyakran kölcsönöz egyfajta Kádár-anekdotagyűjtemény jelleget a regénynek, a mely így leginkább Galeotto Marzio híres Máttyás könyvére emlékeztet, és nem a Kádár és kora típusú történelmi elbeszélésekre.)

A Kádár János történelmi személynév szemantikailag ebből a szempontból egy szinten van a Máttyás király névváltozattal, az egyes történetekbe ezen a néven bekerülő alak inkább hasonlít Kádár Jánoshoz, mint sem Hunyadi Máttyáshoz vagy Matthias Rex-hez. A Kádár János név mellé került jelző (igazságos) pedig hagyománytörténetileg azonosítható volta miatt egyrészt felidézi korábbi, leggyakoribb kontextusát (Máttyás), másrészt magához a tulajdonnévhez hasonlóan kezd el működni egyedítő és kijelölő. Nem a tulajdonnév önmagában, denotatumként, sokkal inkább egy név nevez meg azáltal, hogy a jelölési folyamat részeként felidézi hagyományozódott nyelvi párját, jóval termékenyebben, mint legtöbbször azt tucat-tulajdonnevek teszik. „A »tulajdonnév« ismertetőjegye – ahogyan azt Szergej Bulgakov *A név filozófiája* című könyvében megfogalmazta – az adott esetben értelmetlensége, a belső forma hiánya, az úgymond algebrai jelleg” Ez a függőség az, ami az egyértelmű azonosítás helyett a felidézés, társítás prózapoétikai eszközévé teszi a „tulajdonnevet”, a szerző nevéhez ha-

sonló funkcióvá, „akire hivatkozva megmagyarázható, miért vannak bizonyos események jelen a műben, ezek hogyan módosulnak, miképpen változnak és torzulnak el” (Michel Foucault). Ezen összefüggés mentén az sem elhanyagolható momentum, hogy Kádár János épp egy Csaplár Vilmos nevű kisleány szájából hallja viszont a nevét. („Kádár János a nevét hallván, visszanézett. Észrevette a kisleányt. Csodálkozott, hogy mit akar tőle egy ismeretlen gyerek. [...] Hogy hívnak? [...] Csaplár Vilmos.” 43.)

Az *Igazságos Kádár János* történelmileg beazonosítható, irodalmi hagyományból feltöltődő „tulajdonnevei” nem önmagukat, inkább a történelemre mint fikcióra tekintő elméleti megközelítések azon alapvetését reprezentálják, miszerint „nem kevésbé vagyunk olvasói a történelemnek, mint a regénynek.” (Paul Ricoeur) „Mátyás király Gömörben lóvá tette az urakat, összekacsintva a néppel, Kádár János is kacsintgat. Legalábbis időnként úgy tűnik, mintha kacsintana” (Fülszöveg). Azonban a Mátyás király névhez fűződő történet után kutatva meglepetés érheti az olvasót, ha a történelemtudományi munkákba keresgél, azok *erről* a Mátyásról és az összekacsintásról nem tudnak. (Ugyanakkor az egyes tudományterületek nyelvi, retorikai átjárhatóságát erősíti, hogy még az olyan történelem szakmunkában is, mint Kubinyi András Mátyás-monográfiája helyt kap a népmesék Mátyás Királya.) Ezen tulajdonnevek a történelem fikciósítása és a fikció történetiesítése közben miként a retorikai alakzatok, vagy a szerző neve – szövegszervező funkciót töltenek be.

Csaplár Vilmos könyve nem a történelmi elbeszélés újabb elméleteinek reprodukciója, sokkal inkább magukat az e narratívában tetten érhető prózapoeitikai eljárásokat reprezentálja. A szerző „nem festi le a benne szereplő dolgokat, hanem felidézi a megmutatott dolgok képét, ahogy azt egy metafora teszi” – olvasható Hayden White-nak *A történelem terbe* című művében. A regénybeli Csaplár Vilmos tehát legalább annyira (ön)metafora, retorikai *alak-zat*, mint a könyv többi *figurája*. A regény tematikus tanú(l)ságtévő allegorikussága mellett a könyv *allegorikus* olvasatában Kádár János igazságossága azonban nem csak irodalmi elődje nevének köszönhetően utalható a retorika körébe. A történelmi narratívákhoz hasonlóan „az elbeszélő forma »igazsága« csak közvetve, azaz *allegória* formájában nyilvánulhat meg.”

Ezzel a fajta allegorikussággal állítódik éles kontrasztban az írószövegség tanácsstermének mennyezetét a fejével vörösrre festő galamb erősen szimbolikus töltetű lelövetése. A kivégzőtiszt neve (Karnyó Péter) pedig bekerülve a retorika gépezetébe történeti elemmé válik: „A »Karnyó« név sokáig emlékezetes maradt. Ha valamelyik írószövegségi tag meggondolatlanul cselekedett, azt mondták rá: »karnyós«. Vagy »karnyóskodott«. (145.)

A retorika közegében az elbeszélés „valós” eseményeinek és szereplőinek az igazságértéke „vagy a bennük levő irodalmi ténykijelentésekben, vagy ezeknek irodalmias parafrázálásával való kombinációjában lakozik.” (Hayden White)

Csaplár Vilmos inkább elgondolkodtató, mint nosztalgikus múltidéző könyvében így kerül a történelem asztalán egy terítékre a nagymama féle szentgáli kolbász, a Mátyás nevéhez fűződő budai kutyavásár és a Kádár János nevével fémjelzett magyar szocializmus.

A gasztronomikus történetírás a terítés, a felszolgálás művészeteként – akár a „retorika” – a szervirozásért felelős. A fűszerezésről és megfelelő ízesítésről a keresetten naiv, ironikus hangvétel és az aforisztikus, poentírozó stílus gondoskodik. Ám tálalás ide vagy oda, mindaddig, míg jóval nagyobb mennyiségben készülnek desszertszámba

menő könyvek, mint ahogyan újabb történetek és történelmi személyiségek születnek, hasznos lehet szem előtt tartani a közmondás intelmét: „Több nap, mint kolbász.”

Végül jelezve, hogy *hogyan jön* mindehhez a recenzió végén olvasható *újabb név*, íme az – immár az *Igazságos Kádár Jánossal* egy polcon levő – *Internacionalizmus, szolidaritás, szocialista hazafiság* című könyv „ezeréves” bejegyzése:

Bordás Sándorné életmű-  
-sor, emlékeztető:  
1985. IV. 2. Kádár János

*Bordás Sándor*

